

Голові разової спеціалізованої вченої ради
з присудження ступеня доктора філософії
у Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка
доктору філологічних наук, професору
МАРЧИШИНІЙ Аллі Анатоліївні

РЕЦЕНЗІЯ

**рецензента кандидата філологічних наук, старшого викладача кафедри
української мови Кам'янець-Подільського національного університету**

імені Івана Огієнка

ШЕВЧУК Зореслави Сергіївни

**на дисертаційну роботу «Мовна репрезентація гендерних стереотипів у
сучасній українській художній прозі ХХІ сторіччя»**

ЖУРЕНКО Яни Василівни,

представлену на здобуття ступеня доктора філософії

з галузі знань 03 Гуманітарні науки

за спеціальністю 035 Філологія

Актуальність теми дисертаційної роботи. Дисертація Яни Василівни Журенко «Мовна репрезентація гендерних стереотипів у сучасній українській художній прозі ХХІ сторіччя» є однією з успішних спроб встановлення гендерних особливостей мовлення чоловіків і жінок як вияву гендерних стереотипів, визначення оцінних номінацій осіб та специфіки їхнього використання в різних комунікативно-прагматичних ситуаціях, а також комплексного опису гендерно маркованої лексики як засобу вербалізації номенів «чоловік» і «жінка» в українській мовній картині світу крізь призму явища фемінізації. Отже, актуальність запропонованого дослідження не викликає сумнівів, оскільки зумовлена його інтеграцією до

провідних напрямів антропоцентричної парадигми мовознавства – гендерної лінгвістики, теорії номінації та теорії мовленнєвої комунікації/інтерації, а також потребою у комплексному аналізі сучасних українських художніх текстів із урахуванням гендерного чинника. Дисертантка зазначає, що звернення саме до художніх текстів XXI сторіччя є необхідним ще й тому, що зміни в концептуальній картині світу впливають на гендерні стереотипи, реалізовані в мовній картині світу.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Яна Василівна успішно опанувала термінологічний апарат метаопису мовного матеріалу, лаконічно визначила мету, об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження обрано висловлювання/ дискурси / тексти художньої комунікації, а предметом – засоби вербалізації гендерних стереотипів, якими комунікант користується під час мовлення так і під час його сприйняття.

Мета роботи сформульована доречно і полягає у встановленні гендерних особливостей мовлення чоловіків і жінок як вияву гендерних стереотипів, виявленні оцінних номінацій осіб та специфіці їхнього використання в різних комунікативно-прагматичних ситуаціях, а також у комплексному описі гендерно маркованої лексики як засобу вербалізації номенів «чоловік» і «жінка» в українській мовній картині світу крізь призму явища фемінізації.

Оптимальним видається і коло дослідницьких завдань, яке окреслила авторка. Досить вдалим, на нашу думку, є також вибір ілюстративного матеріалу (художні тексти початку XXI століття авторів Оксани Забужко, Ірени Карпи, Юрія Андруховича, Софії Андрухович, Люко Дашвар, Сергія Жадана, Ігоря Мисяка, Галини Вдовиченко, Юрія Винничука, Тамари Горіха Зерня, Наталки Доляк, Володимира Лиса, Люби Клименко, Євгенії Кононенко, Ліни Костенко, Тетяни Малярчук, Марії Матіос, Світлани Ославської, Ірен Роздобудько, Галини Ручай, Ольги Слоньовської, Світлани Талан, Галини Тарасюк), із яких обиралися приклади вербалізації гендерних

стереотипів.

Робота виконана за допомогою грамотно дібраного й науково виваженого методологічного інструментарію: у дослідженні використано описово-аналітичний метод, метод зіставного та компонентного аналізу, методику контент-аналізу, загальнонаукові методи (аналізу і синтезу, зіставлення, узагальнення, систематизація).

Дисертація має чітку, логічно обґрунтовану структуру, яка загалом відповідає цілі й завданням, що в ній поставлені. Робота складається зі вступу, трьох розділів із висновками, загальних висновків, списку використаних джерел (215 позицій), списку ілюстративних матеріалів (32 позицій) та трьох додатків. Загальний обсяг роботи становить 234 сторінки, із них 155 сторінок – основний текст.

У вступі дослідниця обґрунтувала вибір теми роботи, актуальність, сформулювала мету, завдання, визначила об'єкт, предмет, методи дослідження, розкрила новизну, теоретичне і практичне значення роботи, зазначила інформацію про апробацію результатів дослідження та публікації, схарактеризувала структуру роботи.

У першому розділі «ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ГЕНДЕРНОЇ СТЕРЕОТИПІЗАЦІЇ В ЛІНГВІСТИЦІ» Яна Василівна здійснила ретроспективний аналіз гендерних досліджень, їх становлення та розвиток у різних парадигмах знань; визначила основні чинники, які зумовлюють гендерні різноманіття та впливають на диференціацію мови чоловіка і жінки; розкрила природу гендерних стереотипів; виділила категорії, які детермінують диференціацію параметрів гендерно-маркованого художнього тексту. Проаналізувавши різні погляди дослідників, Журенко Я.В. цілком слушно наголосила, що гендер у сучасному суспільстві є однією з базових категорій, що охоплює комплекс концептуальних, соціокультурних, психологічних та політичних вимірів. Дослідження гендеру дозволяє виявити механізми відображення соціальної нерівності у мові та культурі, а також сприяє формуванню нових підходів до їх подолання.

Окремо дослідниця звернула увагу на мовні та соціальні аспекти гендеру, які досліджував Іван Огієнко. Яна Василівна наголосила, що у працях митрополита Іларіона можна простежити спроби формування та систематизації термінології, яка відображає соціальні й культурні ролі чоловіків і жінок. Його підхід до мови та термінології демонструє усвідомлення необхідності точного відображення гендерних аспектів у мовних конструкціях.

Другий розділ «ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ В СУЧАСНІЙ ХУДОЖНІЙ ПОСТМОДЕРНІЙ ПРОЗІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ МОВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ» присвячений описові авторських особливостей художнього тексту та мовних категорій, які сприяють ідентифікації параметрів чоловічого і жіночого текстів; окресленню специфіки авторського сприйняття та опису гендерних стереотипів на змістовому, структурному та стилістичному рівнях.

У цьому розділі Яна Василівна розглядає гендерний стереотип як культурно, соціально й історично зумовлене, закріплене в колективній свідомості уявлення про соціальні ролі, риси, поведінку та атрибути чоловіків і жінок, яке має спрощений і схематизований характер та виступає засобом відображення й відтворення гендерної картини світу певного суспільства.

На основі аналізу розвідок українських та зарубіжних мовознавців до трактування поняття гендерного стереотипу авторка засвідчує актуальність виокремленої проблеми в сучасному мовознавстві.

Відзначимо, що в контексті дослідження художньої прози дисертантка наголосила на ролі емоційно-експресивної лексики, яка тісно пов'язана з формуванням та відображенням соціальних і гендерних стереотипів. Аналіз гендерної лексики в прозі Юрія Андруховича засвідчила багатовимірні аспекти взаємодії чоловіків і жінок у соціумі: це і назви осіб із додатковим оцінним значенням, і позначення рис характеру, і стереотипи поведінки.

Наукове зацікавлення викликала класифікація гендерних стереотипів (справжні/уявні, абстрактні/конкретні, експериментальні/експресивні,

стереотипи влади і стереотипи підпорядкування), які вдало описала дисертантка. Здійснений аналіз засвідчив, що всі уявлення про «належне» для чоловіків і жінок, їхні функції та ролі відображаються в національно-мовній картині світу, яка в різному ступені проектується на всі рівні мовної системи.

На основі достатнього масиву ілюстративного матеріалу Яна Василівна продемонструвала ієрархію статей і соціально закріплених ролей, які продиктовані особливостями історичного розвитку та традиціями певної культури.

У третьому розділі «НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ В СУЧАСНІЙ ХУДОЖНІЙ КАРТИНІ СВІТУ» дослідниця проаналізувала маскулінні і фемінні типи ситуацій, які містять оцінні номінації та створюють українську мовну картину світу. Зазначені висловлювання, на думку дослідниці, виділені на основі співвіднесення до певної статі мовця та розглянуті як окремо, так і з подальшим зіставленням результатів.

Дисертантка трактує поняття мовної картини світу як результат об'єктивації концептуальної картини світу в мові. Зокрема, Яна Василівна наголошує на тому, що концептуальна картина світу постає як сукупність концептів, а мовна картина світу існує у вигляді значень мовних одиниць, що формують семантичний простір мови. Вона не тотожна концептуальній картині світу, а становить лише її частину, оскільки мовне вираження охоплює не всю концептосферу, а лише ті концепти, які мають комунікативну значущість і культурну цінність для певного народу.

Цікавим та актуальним убачаємо підрозділ, присвячений опису гендерних стереотипів у словниках знаків української етнокультури та української мови (на матеріалі словника-довідника «Знаки української етнокультури» та «Словника української мови», том 1, створеного Д. Яворницьким). Дисертантка влучно зауважила, що у прямому вигляді авторські коментарі не виявляють виразної гендерної асиметрії, проте в

культурологічному матеріалі простежуються стійкі уявлення про соціальні ролі чоловіка й жінки, зокрема домінування теми материнства як визначальної для жіночої ідентичності.

Висновки до дисертації є логічно умотивованими, достатньо ґрунтовними, вони сконцентровано відтворюють сутність дисертаційної роботи та окреслюють перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Виконане дослідження доводить, що врахування гендерного параметра розширює уяву про характер і причини мовної варіативності, особливості мовленнєвої поведінки, пов'язані з гендерними стереотипами, міжособистісний і міжкультурний характер комунікації, специфіку конкретних мовленнєвих актів, аналіз оцінних номінацій осіб на якісно новий рівень дослідження.

Список використаної наукової літератури оформлено відповідно до вимог наукових фахових видань України, він містить праці іноземними мовами, а також багато тих наукових розвідок, які видані впродовж останніх п'яти років.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше здійснено комплексний аналіз гендерної специфіки текстотворення на матеріалі українських художніх текстів початку ХХІ століття; виявлено та схарактеризовано гендерні особливості сприйняття й опису художнього тексту на структурно-змістовому та стилістичному рівнях; обґрунтовано методику створення матриці гендерного стереотипу, відтвореного в художньому дискурсі, а також простежено динаміку процесів трансформації гендерних стереотипів.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані в курсі стилістики української мови, лінгвістики тексту, теорії дискурсу, гендерної лінгвістики при написанні курсових, бакалаврських та магістерських робіт.

Наукові праці, які відображають результати дисертації. Основні результати та твердження дослідження висвітлено та опубліковано у 16

наукових працях, із них 7 – у наукових фахових виданнях України категорії Б (у тому числі одна у співавторстві з науковим керівником (внесок автора – 0,5 обсягу статті), 9 – публікацій апробаційного характеру (у тому числі 2 – у закордонних виданнях), що відповідає п. 8. Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Прорецензована розвідка за змістом та формою є завершеним самостійним дослідженням. Аналіз дисертації Журенко Яни Василівни вказує на відсутність текстових запозичень без належного покликання на джерела та засвідчує дотримання вимог академічної доброчесності.

Загальна оцінка дисертації. Дисертація Я. В. Журенко – ґрунтовна праця, що має самостійний характер і виконана на належному теоретичному рівні. Загалом позитивно оцінюючи дослідження дисертантки, висловимо деякі зауваження та міркування:

1. У дисертації на ґрунтовному теоретичному рівні осмислено й розкрито поняття гендеру та стереотипності, що свідчить про глибоке розуміння автором терміносистеми гендерної лінгвістики. Водночас у роботі не натрапляємо на розкриття таких понять, як: «норма», «нормативність», «нормальність» в аспекті гендерних стереотипів, адже саме ці категорії, на нашу думку, формують межі соціально прийнятного мовного й поведінкового вияву чоловіків і жінок у національно-культурному контексті.

2. У п. 2.3. «Знижена лексика в творах постмодерністів як вияв мовних гендерних стереотипів» дисертантка продемонструвала достатньо глибоке розуміння функцій експресивних мовних одиниць, що маркують соціальні, вікові чи гендерні характеристики персонажів у творі Юрія Андруховича «Московіада». Заслуговує на увагу детальна класифікація функцій, репрезентованих відповідними лексемами для найменування персонажів, явищ, предметів або дій та вжитих задля надання висловлюваному змісту

емоційності, експресивності, увиразнення характеристик, посилення впливу на читача. Водночас викладення матеріалу місцями має описовий характер: окремі приклади лексем подано без достатнього лінгвістичного коментування (наприклад, назви групи лексики на позначення людини (с. 100), назви групи лексики, що характеризує риси людей, предметів та явищ навколишньої дійсності (с. 101). Посилило б роботу і зіставлення аналізованих лексем із відповідними шарами зниженої лексики в інших творах українського постмодерного дискурсу (зокрема, задля простеження компаративного аспекту щодо вживання жаргонізмів, арготизмів, сленгізмів та вульгаризмів на прикладі не лише чоловічого, а й жіночого художнього тексту).

3. У підрозділі 3.2. «Надмірність тексту в жіночій прозі як ознака психолінгвістичної оцінної будови» авторка переконливо розглядає надлишковість як характерну ознаку мовного самовираження в жіночому письмі. Дослідження демонструє цікаву спробу осмислити повтор та його види не лише як стилістичні фігури, а й як психолінгвістичний маркер жіночого мовлення, що формується під впливом культурних і соціальних стереотипів. Разом із тим, на нашу думку, потребує уточнення лінгвістичне трактування зв'язку між надмірністю та гендерним стереотипом. Яна Василівна слушно вказує на те, що традиційно жіноче мовлення в масовій культурі сприймається як емоційно насичене, багатослівне, «надто образне», однак у підрозділі цей зв'язок подекуди простежено на рівні припущення, без чіткого розмежування між соціально зумовленим стереотипом і реальною мовною поведінкою письменниць. Доцільно було б докладніше продемонструвати, яким чином повтор функціонує в тексті як засіб подолання або навпаки – відтворення гендерного стереотипу.

4. У тексті дисертації натрапляємо на незначні лексичні та стилістичні огріхи.

Висловлені міркування мають рекомендаційний характер і не впливають на цінність проведеного дослідження. Основні здобутки праці, її

концептуальні положення, повнота висновків, їх відповідність поставленим меті й завданням, методологічні прийоми є самодостатніми і принципових зауважень не викликають.

Отже, дисертація ЖУРЕНКО Яни Василівни на тему: «Мовна репрезентація гендерних стереотипів у сучасній українській художній прозі XXI сторіччя» відповідає спеціальності 035 Філологія, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), а її автор, Яна Василівна ЖУРЕНКО, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія.

Офіційний рецензент,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри
української мови
Кам'янець-Подільського
національного університету
імені Івана Огієнка

Зореслава ШЕВЧУК

